

Beszélgetés dr. Radó Sándorral

S z a m o s G á b o r

Mindazok, akik e diákköri dolgozatot elolvassák, bizonyára elégedetlenek lesznek. Hiányosnak és rövidnek érzik. Bizonyos értelemben az is, de felesleges próbálkozás lenne teljes egészében nyomon követni egy olyan életutat, amiről olvashatunk, hallunk. Ugyanakkor a pályamű nem tartalmazza az egész beszélgetésünket: rövidítettünk, a kényesebb részeket elhagytuk.

Mint minden konvenció megszegése, az életrajz és az irodalomjegyzék elhagyása is vétségnek számít. Korántsem felelőtlenségből, hanem szándékos-ságból ered. A riport — a szükséges mértékig — mindkettőt tartalmazza.

Köszönetet mondok azoknak, akik segítségemre voltak. Elsősorban *dr. Radó Sándornak*, aki hozzá-

járult a beszélgetéshez, *Fekete Károlynak* pedig segítőkészségéért.

A beszélgetés 1978 tavaszán volt.

*

Az érettségi után a Pázmány Péter Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán kezdte meg tanulmányait. Jogász akart lenni?

Az igazat megvallva nem akartam jogra menni, de a család nagyon szerette volna azt, hogy legyen meg a jogi végzettségem. Az Osztrák—Magyar Monarchiában még azt gondolták, ha valaki érvényesülni akar a gazdasági életben, annak szükséges a jogi képezés. Kénytelen-kelletlen a tartalékos tiszti iskolával egyidőben jogot tanultam, és le is

tettem mind a három szigorlatot. Aztán közbejött a forradalom, és ezzel befejeződtek jogi tanulmányaim.

Jogi ismereteit tudta kamatoztatni a pályáján?

Római jogból, jogtörténelemből és egyéb tárgyakból sok mindent nemhiába tanultam meg, mert mindez szélesítette ismereteimet.

1919-ben a Tanácsköztársaság alatti tevékenysége miatt emigrálni kényszerült. Mi volt a közvetlen célja, feladata Európa számos országában?

Feladatnak talán nem nevezném, de az emigráció lehetővé tette, hogy azokkal a tudományokkal foglalkozzam, amelyek érdekelnek. Már Budapesten a Tanácsköztársaság alatt is — amennyire azt katonáskodásom megengedte — bejártam az egyetem földrajzelőadásaira. Azután Ausztriában Bécsben és Németországban Jénában, Lipcsében, Berlinben politikai munkám mellett a földtudományokkal foglalkoztam. Foglalkoztam már azért is, mert közben közel kerültem ezeknek a katonai vetületeihez, hiszen 1917-től katona voltam. Először az Osztrák—Magyar Monarchiában, aztán a Vörös Hadseregben, majd Németországban a Proletár Századokban, amelyeknek Szászországban a vezérkari főnöke voltam. Mindenütt hasznosítottam a földrajzi ismereteimet, ugyanakkor a katonai tudományos tapasztalataimat át tudtam vinni a földrajzi tudományokra és a térképészetre. A térképészet, különösen a modern, rendkívül közel áll a katonai tudományokhoz, amióta Napóleon a nagy tömeghadseregeket bevezette, mert azokat a vezérkarok csak térkép segítségével képesek irányítani. A térképészetnek a XIX. századi, majd a jelenlegi újabb fejlődése igen lekötötte az érdeklődésemet, mert a térkép, mint a földrajz másik nyelve, sokkal komplexebben tud ismereteket átadni, mint a leíró földrajz szöveges anyaga.

A nagy német filozófus, *Lessing* is mondta: szóval nem lehet jellemezni olyasmit ami táj, hiszen a tájban egymás mellett, a beszédben pedig egymás után állnak a leíró elemek. A térkép pedig a táj egymás melletti elemeinek a feltüntetését biztosítja.

Mi volt élete első térképe?

Kezdetől fogva mindig az vezetett, hogy a tudományt összekapcsoljam a forradalmi mozgalommal, a munkásmozgalommal. Amikor 1917-től a Szovjetunióban a polgárháború dült, 14 ország intervenciós támadásával karöltve, és mi kommunisták megettünk az első proletárállam létezéséért, akkor természetesen rendkívül érdekelt, hogy ott milyen térképen ábrázolható politikai, gazdasági, katonaföldrajzi viszonyok vannak. Ehhez anyagot 1921-ben, a Kommunisták Internacionálé moszkvai kongresszusán *Lenin* segítségével tudtam szerezni. Az akkori szovjet térképek alapján ki tudtam adni Németországban a Szovjet Köztársaság első külföldi térképét. Utána következett a Szovjetunió útikönyvének több mint ezeroldalas kötete német, francia, angol nyelven.

Mikor kezdődött a munkásmozgalmi tevékenysége?

1920 óta próbáltam politikai és földrajzi téren a világot megismertetni azzal, ami a Szovjetunióban történik. Ismeretes, hogy a szovjet köztársaságok teljesen el voltak szigetelve a világtól; ez volt az ún. cordon sanitaire, az egészségügyi korlát, ahogy a francia miniszterelnök, *Clemenceau* mondta. Ennek következtében keresni kezdtem az utakat a szovjet köztársaságok bemutatására, a híradás, a sajtó segítségével. 1920-ban Bécsben megalapítottam az Orosz Távirati Ügynökség fiókját, amely akkor az egyetlen aktuális információs iroda volt a szovjet köztársaságokról. Ezt az érdeklődési körömet és tapasztalatomat újra a munkásmozgalmi szolgálatába állítottam, amikor a 30-as években felbukkant a hitlerizmus, és annak az egész világot, de különösen a Szovjetuniót fenyegető veszélye.

1933-ban ismét visszatértem Párizsba az antisziszta sajtóügynökség megalapításának feladatával. A következő lépés — ennek rejtett következményeképpen — az volt, hogy felkértek a Szovjetunió számára kifejtendő hírszerző tevékenységre. Így létrejött az a szervezet, amely a Szovjetunióknak fontos támasza volt a világháborúban, hiszen sikerült kiépíteni egy olyan hálózatot, amely megszerezte a fasiszták terveit, elképzeléseit, nyomon követte operatív működésüket, hadseregük felépítését és az ott végbemenő mozgásokat. Minderről a perc törtrésze alatt — természetesen rejtjelekkel — tudósítottam a szovjeteket.

Magas földrajzi képzettségét a hírszerző munkájában felhasználta?

Természetesen ez sokat jelentett, hiszen a földrajzi és a térképészeti alapanyagok birtokában mérlegelni tudtam, mi fontos abból a rengeteg híryananyagból, ami hozzám eljutott. Például 1941 végén kaptam egy olyan jelentést, hogy a Sztálingrádot ostromló német csapatok — miután nem volt elég magas a létszámuk — keresték azokat a frontszakaszokat, ahol nem kellett számolniuk ellentámadásokkal. Így választották ki a Sztálingrádtól délkeletre fekvő, a Volga partján elterülő ún. „fekete földeket”.

November volt. A német hadvezetés feltételezte, hogy ezen a csak néhány kilométer széles sávon — a zajló Volgával a hátuk mögött — a szovjetek nem tudnak felvonulni, s ennél fogva ezt a területet üresen hagyták. Földrajzi ismereteimre támaszkodva éreztem ennek jelentőségét: értesítettem a szovjeteket. Nagy meglepődéssel töltött el, hogy Sztálingrád bekerítése éppen innen kezdődött el, hogy innen tudtak a szovjet csapatok betörni a német állásokba.

Hírszerző tevékenysége mellett családi életéről nyilván szó sem lehetett.

Sajnos erre nem volt időm. Két fiamat egy intézetben kellett elhelyeznem, ahol havonta egyszer láthattam őket.

Fiai is Magyarországon élnek?

Nem, hisz sohasem voltak Magyarországon, nem itt születtek, nem magyar az anyanyelvük. Jó pár évet biztosan elvesztettek volna, amíg beleélik

magukat a nyelvbe és a társadalomba. Franciaországban pedig megvolt a lehetőségük arra, hogy megfelelő életpályát válasszanak.

Gyermekei kommunisták?

Olyan ember fiai ők, akit számon tartanak még most is, mint „hírhedt” kommunistát. Vigyázniuk kell minden lépésükre, így nem tudnak teljesen azonosulni apjuk világnézetével.

1945-ben a háború befejeződött. Evvel az Ön hírszerző tevékenysége is véget ért?

Igen. Tulajdonképpen a hírszerzés csak egy epizódot jelentett az életemben. Én azelőtt is földrajzos, térképész voltam, és az is maradtam. Természetesen, mikor olyan lehetőségeim voltak, mint a világháborúban, akkor azt tekintettem legelső feladatomban, és sohasem bántam meg tetteimet.

Mégis csak 1955-ben tért haza. Mi volt ennek az oka?

Nem volt lehetőségem előbb hazajönni, de erre inkább borítsunk fátylat! A személyi kultusz áldozata voltam.

Hazatérése után a földrajz egyetemi oktatásába és a polgári térképészet irányításába kapcsolódott be. Milyen feladatokat rótt Önre ez az alapján más tudományos munkakör?

Nekem ez életem óriási fordulatát jelentette, mert az addigi igen mozgalmas életemben sohasem tudtam közvetlenül a tudományoknak élni. Itt Magyarországon 55 éves koromban adatott meg az a lehetőségem először, hogy sok mindent, amit azelőtt elképzelttem, megvalósíthassam. Közvetlen visszatértem után a Külkereskedelmi Minisztériumban dolgoztam, ahol a nyelvtudásom miatt azt gondolták, hogy sikeresen működhetek. De mihelyt megtudtam, hogy van egy térképészeti hiány, otthagytam magas állásomat, és eljöttem az Állami Földmérési és Térképészeti Hivatalhoz, ahol ebben az időszakban még csak földmérés volt.

36 évi távollét alatt nem felejtette el az anyanyelvét?

Nem, de amikor hazajöttem, bizony furcsa volt az a magyar nyelv, amit hallottam, mert az sokban eltért attól, amiben felnőttem. Az első időben gyakran mondták, hogy *Arany János* és *Tompa Mihály* korából kerültem ide, mert az ő nyelvüket beszélem.

A polgári térképészet munkájához megfelelő adat-és térképtár kellett. Itt, azt hiszem, széles körű külföldi kapcsolataira támaszkodott. Sikerként hasznosítania ezt az ismeretséget?

Ehhez nem kellett semmiféle speciális külföldi kapcsolat, csupán ismernem kellett a világ térkép-irodalmát, és fontos volt tudnom, hol szerezhetem meg a megfelelő térképeket. Azután az idevágó kapcsolatok mind mélyebbek lettek, így sikerült elérni néhány év alatt, hogy a Kartográfiai Vállalat rendkívül értékes, tízezrekre tehető, modern térképtárra tett szert, ami alapja lehetett a tudományos térképszerkesztésnek. Ez volt a bázisa térképeink megalapozottságának, és ezt néhány év

múlva olyannyira elismerték a világon, hogy hazánkat kérték fel a legnagyobb francia és amerikai atlasz, a Larousse helyesbitésére, ill. a Rand McNally atlasz jelentős részének a megszerkesztésére. A világhírűvé vált magyar térképészet ezután nemcsak a magyar városoknak a térképeit készítette, hanem Lisszabontól Oslóig, Rio de Janeirótól Jakartáig sok jelentős városét is.

Ezt úgy értsük, hogy külföldön elmaradottabb a kartográfia, mint nálunk?

Nem mondanám, hogy elmaradottabb, de nincs elég tudományos kapacitásuk. Nálunk feltétel, hogy a térképszerkesztő egyetemi végzettséggel rendelkeznek, ismerje csínját-bínját a szakmájának. Külföldön a legnagyobb kartográfiai cégeknél, amelyeket meglátogattam, néhány földrajztanár szerkeszti, míg nálunk több tucat, erre specializált szakember készíti a térképeket.

Főszerkesztője vagyok a kéthavonta megjelenő „Cartactual” című térképészeti dokumentációs folyóiratnak, amely térképeken mutatja be a világon végbemenő, a térképek tartalmát módosító változásokat. Előfizetői 95%-ban külföldiek, többségükben az USA-ból, Angliából, Franciaországból és az NSZK-ból. Ez a mi térképészeti jólétesültségünknek a bizonyossága. Az egész világról özönlenek a legfrissebb térképészeti anyagok, de jönnek kérdések is a legkülönbélebb szakmai ügyekben, amelyekre mi szívesen válaszolunk. Ez is fokmérője annak, hogy a mai magyar térképészet a világ élvonalába tartozik.

Alig kezdte el működését a magyar térképészet élén, 1957-ben megválasztották az 1 : 2 500 000 méretarányú világtérkép szerkesztő bizottságának elnökévé. Mivel magyarázható ez?

A XIX. században a térképészet annyira fejlődött, hogy a nagy fehér foltok eltűntek a Föld térképeiről. Az egész világ globális problémái oly nagy mértékben sokasodtak a földrajzosok számára, hogy mindinkább kellett volna egy egységes térkép-anyag.

Minden ország más-más méretarányban adta ki a térképeit, a jelkulcs, a jelmagarázat is eltérő volt. Már 1891-ben a Nemzetközi Földrajzi Unió javaslatot tett 1 : 1 000 000 méretarányú, egységes tartalommal, jelkulccsal rendelkező világtérkép létrehozására. A világtérkép elvét elfogadták, de továbbra is minden ország akkor készítette térképeit, amikor jónak látta. Magyarország szelvénye például 1913-ban jelent meg, ma már teljesen elavult; bibliográfiai ritkaság. E térkép másik fő hibája: csak a szárazföldet mutatja be, ami földünknek kb. 1/4 része, emellett máig sem készült el véglegesen, így alig használható. Nagy hibája a vetülete is, amely néhány lap helyes összeilleszthetőségét tette lehetetlenné, és ezzel fő célját, a nagy területek áttekinthetőségét eleve kizárta. 1956-ban, a Magyar Népköztársaság nevében javasoltam a szocialista országoknak, hogy mi készítsük el a Föld egységes térképét 1 : 2 500 000 méretarányban. Javaslatomat a szocialista országok illetékesei elfogadták, és ennek megfelelően munkához is láttunk. 1964-ben a londoni földrajzi

világkongresszuson bemutattam e nagy térképű első két szelvényét, és ott tett ígéretemhez híven tíz év alatt elkészültünk munkánkkal. 1976-ban Moszkvában a földrajzi világkongresszuson, valamint 1975-ben az Okinavában rendezett világiállításán bemutatták ezen óriási térképműnek mind a 234 lapját, amely a szakemberekre mély benyomást tett. Ma ezt tartják minden idők legnagyobb térképészeti vállalkozásának és művének.

1958-ban a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem tanszékvezető tanára lett. A gazdaságföldrajzi tanszéken tanított. Szeretett tanítani?

Szerettem, de őszintén megmondom: nálunk, ahol egy tanszéken száz és száz embert kell vizsgáztatni, az egyetemi oktatás néha a „favágáshoz” hasonlít. Így nem ebben láttam életemnek a befejező célját. 10 évig voltam egyetemi tanár, majd 69 éves koromban ezt a „mellékállást” feladtam.

Milyen volt a viszonya a diákokkal? Egyáltalán szerették Önt a tanítványai?

Sajnos ezt nem mondhatom, mert olyan dolgokat is megköveteltem, ami biflázásnak tűnt. Szerintem, a gazdaságföldrajzban nemcsak magas elmefuttatásokat, hanem a konkrét tényanyagot is meg kell tanulni. Ez bizony a diákoknak nem tetszett, és még a rektornak is panáskodtak.

Professzor úr a politikai földrajz nemzetközileg elismert tudósa. Hogyan lehet a politikát és a földrajzot összekapcsolni?

A politikai földrajz olyan tudomány, amivel meglehetősen kevesen foglalkoznak, sőt a polgáriak mindezt misztifikálták. Én a Lenin által megkezdett úton próbáltam haladni, igyekeztem bemutatni azokat az erőket, intézményeket, amelyek megszabják a világ sorsát, természetsszerűleg földrajzi keretekre és a természeti erőforrásokra támaszkodva. Ez az, amit én politikai földrajznak nevezek. Több tanulmányt írtam az imperializmus, a szocializmus földrajzáról, a Magyar Tanácsköztársaság földrajzáról. Ezek a politikai tanulmányaim más nyelveken is megjelentek. Sajnos máshol — még a szocialista országokban is — alig foglalkoznak a földrajznak evvel az igen fontos ágával. A politikai földrajzhoz kapcsolódnak gazdaságföldrajzi tankönyveim, és az általam írt „Nemzetközi almanach”.

Ennyi munka mellett van szabad ideje, vagy minden nap a hatalmas könyvkötegei mögött dolgozik?

Több nemzetközi intézményben tisztségviselő vagyok, sokszor kell elutaznom kongresszusokra és szimpozionokra. Egy külföldi út nem jelent kikapcsolódást, hiszen ott is előadásokat és vitákat kell tartanom, ill. részt kell vennem azokban.

Tolmácsot használ a vitái során?

Nem, és ez igen nagy előny.

Az idegen nyelveket a középiskolában tanulta?

Nyelvismeretemet az életem hanyódása során szereztem. Habár már gyermekkoromban is tanultam németet, angolt, franciát, de igazi nyelvtudás

csak hosszabb külföldi tartózkodás alatt érhető el. Nemcsak szóban, de írásban is bírni kell egy nyelvet.

Könnyen tanulta a nyelveket?

Nem tartottam magam nyelvtelhetségnek, de a külföldi országokban akarva-akaratlan gyorsan elsajátítottam a nyelveket.

Miután a világtérképet elkészítették és bemutatták a világnak, azután mi volt a legjelentősebb munkája?

Magyarország tervezési-gazdasági térképsorozatának a főszerkesztője voltam. Ez a sorozat, községre lemenően közli az ország minden lényeges adatát. A hat vaskos kötet szerintem egyedülálló a világon. Az atlaszok az 1970-es népszámlálásra támaszkodva, egységes szerkesztésben és azonos időpontban jelentek meg. A munka az egész világon nagy elismerést váltott ki, nálunk kevésbé értékelték a jelentőségét.

Érthetetlen számunkra, hogy ilyen jeles szak tekintély, mint Ön, nem tudja „megvédeni” a tudományát. Talán nem elég erőlyes?

Ahol fellépek, ahol írok, mindenütt arról beszélek, hogy a kartográfia nemcsak a jövőnek, de a jelennek is az egyik legfontosabb tudománya. Az egyetlen tudomány, amely összeköti mindazokat a diszciplínákat, amelyek a térben játszódnak le. Mi az, ami nem a térben játszódik le — talán a filozófia és a zene. Sokak szerint — mindennek ellenére — a térképészet nem tudomány. Természetesen minden olyannak, ami új, nagyon nehéz megszereznie azokat a lehetőségeket, hogy önállónak nevezze. Az újak a meglevők mezsgyéjén fekszenek, így a térképészet is, amely a földrajz és a geodézia határán található. Sokáig tart, amíg az addigi segéd-, ill. melléktudományokat önállónak ismerik el. Ez így volt akkor is, amikor a földrajzból kivált a geológia, a klimatológia stb. A kartográfának idő kell, és emberek, akik kiállnak az elképzeléseik mellett.

A földrajz tudományágai közül melyik a „kedvence”?

Ma már szinte kizárólag térképekkel foglalkozom, így ez áll hozzám a legközelebb. Itt próbálom a földtudományok egyes ágazatai között fennálló kapcsolatokat megteremteni és felszínre hozni. A térkép rengeteg szöveget, a statisztikai táblázatok százait tudja összesűriteni és komplexen bemutatni. Egy ország komplex atlaszában, az „ország névjegyében” térben ábrázolható a politika és a gazdaság minden fontos ága, a geológiától és a geofizikától kezdve, a gazdasági földrajzon keresztül az óvodák és a bölcsődék elhelyezkedéséig.

Tehát Professzor úr minden tudományt alárendelne egy ilyen komplex atlasznak?

Evvel nem azt akarom mondani, hogy alárendelem, hanem hangsúlyozni kívántam: a térképészet egy módszer is, nemcsak tudomány.

Őn effektív kartográfiai munkával sohasem foglalkozott? Mindig csak a szervezés volt a feladata?

Külföldön kb. 1000 térképet készítettem, atlaszokat szerkesztettem. Magyarországon az Akadémián a térképészeti albizottság elnöke vagyok. Minden hazai térkép kiadása előtt elém kerül, én véleményt mondok róluk; állandóan praktikus formában foglalkozom a térképészettel.

Jelentékenyen változtat rajtuk, vagy teljesen elégedett a kollégáival? Megbízhatónak tartja a Kartográfiai Vállalat munkáját?

Igen, noha természetesen néha eltérnek a koncepcióink, de minden tudományos munkában jó, ha többféle szempontból is megnézzük a dolgokat.

Professzor úr, gondolt-e már arra, hogy abbahagyja az aktív munkát?

Nem, erre még nem gondoltam. Már 60 éves koromban nyugdíjba mehettem volna, csak tavaly, 79. életévemben tettem ezt, de továbbra is dolgozom.

Mi lesz a következő alkotásának a témája?

A repülés, a Föld megismerése repülőgépről. Már 30 évvel ezelőtt is ilyen témával foglalkoztam, de közbejött a hitlerizmus. Ha megélem, mindenképpen elkészítem. Amikor az ember 79 éves, akkor úgy kell terveznie, mintha száz évig élne, és úgy kell dolgoznia, hogy halála esetén minden készen legyen.

(Beérkezett : 1979. márc. 28-án.)